

Viðmerking:

The Tragedy of the Commons¹

Í 1968 skrifaði Garrett Hardin, professari í lífræði við University of California, grein í vísundatíðarritið *Science* við heitinum *The Tragedy of the Commons*. Greinin hefur verið nögu umródd og millum annað nýtt í kjakinum um, hvussu fiskiveiðan skal verða skipað.

Týningin av toskastovninum við Newfoundland og av Atlantoscandiska sildastovninum hava verið nýtt sum prógv um rættleikan í greinini hjá Garrett Hardin. Hjá okkum munu vit kenna domini um Føroya Banka og toska- og hýsuloyssi seinast í áttati- og fyrst í nittárunum. Konir menn í Danmark við Peder Andersen á odda bóru okkum boðini um *The Tragedy of the Commons*, og landsstýri og lögting kendu seg kroyst at seta í verk kvotaskipan, sum síðan er loyst av av fiskidagaskipan.

At greinin hjá Garrett Hardin er sera týðningarmikil, og boðskapurin í síni grund er sannur, eigur ongín at ivast í. Annað er so, um vit hava lisið og skilt greinina nógv væl.

The Tragedy of the Commons

Í velskrivaðum og, sjálvt um hon er á enskum máli, lættlusu grein síni ger Garrett Hardin vart við, at tað eru trupulleikar í heiminum, sum ikki verða loystir tekniskt. Teirra millum eru vandarnir av vápnadubbingini² og fólkatalsvøkstrinum í heiminum³. Uttan at loysa hesar spurningar, visir hann á, at trupulleikarnir við hesum eru teir somu sum við felagsognini.

Hevur tú møguleikar at seta dyr á bit á óki, sum vit øll og tí ongín eigur, kann tann einstaki halda, at hann kann altíð fáa meira burtur úr, um hann setir eitt djór eyka við. Hugsu allir sum hann, endar tað við, at ov lítið bit verður til allar, og at grasið verður so niðurbítið, at skriður og svarðloysi verður víða um á felagsbeitinum. Úrslitið gerst, at allir missa, ja, teir kunnu missa alt, um heilt illa vil til.

Hetta er lagnuleikurin; tann einstaki fer ikki skeivur í síni rættferð, at um bert hann setir eitt djór afturat við, fær hann meira burtur úr, uttan at skaðin samantlagd verður stóru. Men tá allir gera tað sama, máa teir grundarlagið undan hjá øllum.

(Fortreytin hjá Garrett Hardin er, at eingin felags stýring er á felagsognini, og at heldur eingin felags avtala er um nýtsluna av felagsognini. Hjá okkum í Føroyum vita vit, at slíkar avtalur um áseyðatal hava verið gjørdar frá heilt gamlari

tíð. Menn vistu, at ávisur hagi bar so og so nógvan áseyð, enná uppgjørdur í hálvar seyðir, og at fór tú út um hetta tal, kom minni burtur úr. Tað er eisini henda sannroynd, sum ger, at kenning ikki er so væl lýdd.

Men slík vitan hevur ikki verið um, hvussu nógv kundi fiskast undir Føroyum. Tí kundi hugsanin hjá Garrett Hardin nýtast til at lýsa avleiðingarnar á fiskastovrnar av ov stórum fiskiskapi og fiskiorku.)

Garrett Hardin visir framhaldandi á, at sama er lagið við dálking. Tá langt var millum húsini, gjørdi tað ongan mun, um einstaka húskið tveitti alt sitt burturkast og eitrandi frárensl í ána. Hon var sjálvreinsandi. Men hetta var galdandi, tá lítið varð tveitt burtur og nýmótans eitrandi evni ikki vóru til. Nú er tætt millum húsini, og virki av øllum handa slagi leiða eitrandi evni út í leiðingar ella skorsteinar. Reint umhvøvi, luft og vatnræsur, sum er felagsogn, verður nú dálkað, tí hvør okkara heldur, at mitt burturkast munar so lítið, at tað sæst ikki aftur, ella tí at vit ikki vilja gjalda tað, sum tað kostar at forkoma tí á ein slíkan hátt, at felagsognin verður órødd.

Hann heldur ikki, at tað nyttar nakað at biðja tann einstaka hugsa seg um. Tann einstaki hugsar bert um seg sjálvan, og biður tú hann hugsa um felagsskapin, so heldur hann seg hava fingið tveir bóðskapir; annar, „at gert tú ikki, sum vit biðja teg, verður tú í mannagym hongdur út sum dálkari“; og so hin, „at gert tú, sum vit biðja teg, so fara øll, sum ikki gera tað, og sum tí sleppa undan eyka kostnaðinum, at skýra teg sum tann bytling, tú ert“.

Sama er lagið við fólkavøkstrinum. Fólkatalið er í stóðgum vøkstri, og uttan mun til hvat vit halda, so er heimurin avmarkaður. Hann heldur tí, at tað kemur tann dagur, tá eitt nýføtt mansbarn, fyrri at liva, má taka burtur av tí, sum hini hava at liva av. Tá fara livilíkindini hjá okkum øllum at versna, og ikki sum nú stóðugt gerast betri. Tað nyttar ikki at biðja fólk hugsa seg um og hugsa um heildina, áðrenn tey seta børn í verðina. Tey, sum bert hugsa um seg sjálvan og løtuna, fara at fjølgast, og tey umhugsnu fara at fækkast í tali.

Greinin hjá Garrett Hardin er gjøllig grundgeving fyrri, at neyðugt er at seta avmarkingar fyrri okkara nýtslu og misnýtslu av tí sum undir einum verður kallað „the commons“, eitt nú reint og óspilt umhvøvi (vatn, luft, friðsæla o.t.),

rættin at fáa børn og frælst tilfeingi. Hann er teirra millum, sum heldur, at hetta loysir ikki seg sjálvt, og hann sigur, at hesir trupulleikar verða ikki loystir tekniskt.

Garrett Hardin kemur ikki við nakrari patentloysn upp á trupulleikarnar. Visir bert á, at á landi hava vit frágamlari tíð loyst trupulleikan við ognarrætti. Bóndin gjørdist eigari av parti av tí, sum frammanundan var felagsogn. Hetta var ein týðandi avmarking í felagsognini, men hann heldur ikki, at vit í dag vildu verið hesa avmarking fyrri uttan, sjálvt um fleiri ikki halda hana vera bestu loysnina.

Almenn umsiting av felagsognini er verri enn ongin umsiting?

Vit munu ikki vera ósámd um, at sum vit fjølgast og fáa stóðugt virknari tekniskan útbúnað til framleiðslu, flutning, samskipti o.a., gerast vit okkara egnu verstu fíggingar, tá tað snýr seg um dálking, óvnytslu og trároynslu.

Sjálvt vit í Føroyum eru farin at kenna avleiðingarnar av dálkingini á meginlandinum, har havið og vindurin ber eitrandi burturkast til okkara. Sjálvi meta vit okkara dálking týðningarleysa, so fjarskotin vit liggja. Hon kann ikki gera mun, týkjast vit halda, bæði sum einstaklingar og sum samfelag.

Heldur ikki tá tað snýr seg um felagsognina, landsjórðina og havið um okkum, víðurkenna vit áneyðmar at avmarka dálking, óvnytslu og trároynslu.

Dómið: landsjórðin Helvtin av jórðini í Føroyum er landsogn. Hon er í hondum hjá festibóndum upp á ótrúliga lagalagir treytir. Teir kunnu at kalla fara við henni, sum teimum lystir, røkja ella misrøkja hana. Teir sita sum ognarmenn, men teir hava ikki aðra ábyrgd av henni enn hana, sum vanlig samvitska og sømuleiki býður teimum. Jórðin verður fatað sum felagsogn og ikki sum teirra eigna ogn, sum teir verja og varðveita, sum tí vildi farið um tína egnu ogn. Undir slíkum umstøðum fæst ikki livibreyð úr landsjórðini, og bert fátal av festibóndum hava hetta sum lívsstarv. Tað eru at kalla bert teir, sum eru bundnir av inntøktutryggjaraði mjólkframleiðslu, sum ognarnaðurin (landið) hevur latið teimum tað fjós, neytini eru í til, og tá nývelting, sum skuldi givið neytunum føroyskt fóður, men sum tú ikki hevur givið nakran vøkstur í grasnøgd. Ullina av seyðinum og skinnini tekur tað almenna sær av at brenna á báli fyrri lítið og lætt, og

Kjartan Kristiansen

meginparturin av avroðnum fara eftir átti ella verða brennd á sama báli.

Landið, tað almenna, er bæði verðið eigi og láns- og stuðulveitari, samstundis sum tað hevur sum veruliga skyldu at verja tilfeingið, felagsognina. Og vit siggja dag um dag, at skyldan sum verji verður dyggiliga misrøkt.

Tað kann tí ikki sigast, at tað almenna er góður umsitari av felagsognini. Jórðin gjørdist landsjórð í sambandi við trúðarbotina, tá jórðin gjørdist kongsjórð. Við fólkavøkstrinum eru vit øll verðin nýttar, og ongín verji av ognini. Politiska skipanin ber í sær, at einstaka atkvøðan fær stórra týðning enn skyldan, sum fylgir við ognarrættinum. Felagsognin verður oydd og latin fyrri at tæna egináhugamálinum hjá politisku skipanini.

Dómi: fiskameingið Nakað tað sama kann sigast um fiskatilfeingið og røktina av tí, sum livir í føroyska havinum. Í verstu kreppuárum ognartók lögtingin í 1994⁴ eftir kravboðum frá donsku stjórnini og aftaná eitt óðiligt stríð alt livandi

tilfeingi í føroyska havokinum. Hvør óveiddur stertur var knappliga vorðin felagsogn, landsogn. Móttóðan á tingi og í vinnu ímóti lógini um vinnuligan fiskiskap tyktist ikki vend móti sjálvari ognartøkuni, tí henni mótmælti ongín, og ongín kravdi endurgjald.

Frammanundan hevði heimsufmatandi kenslan av trároynslu og ovfiskiskapi ført við sær, at altjóða sjógvur varð lagdur undir ræði hjá strandalondum. So eisini hjá okkum. Men her, kanska eitt sindur óðrvisi enn aðrastaðir, varð yvirræðið ikki nýtt fyrst og fremst til at verja tilfeingið, felagsognina, men í einstóran mun til at verja fiskimannin og fiskivinnuna. Vit finga friðað óki og kassar, og ymisk óki vórðu friðað fyrri ymiskum reiðskapi. Men samstundis varð stóru studningur latin til bygging av skipum og flakavirkjum, og studningur varð latin til veiðu og virking⁵.

Tá lögtingin í 1994 ognartók tað, sum eftir var av fiskastovnunum, hevði tað ikki skilt, at tað var just samanblandingin av uppávum, - óðrumegin verja

av felagsognini og hinu megininntøktutrygd í einari vinnu, sum má gerast fræls á nýggjum grundarlagi, - sum hevði ført til kreppuna. Við studningi og lánum hevði lögtingin verið ført fyrri at hildið fólk bundnum í vinnu, sum ikki virkaði upp á marknaðartreytir, og tiskil heldur ikki var løndandi.

At ognartøkan ongan bata hevur ført til í fiskivinnuni, eins og ætlaða handilskvotuskipanin og fiskidagaskipanin heldur ikki hava gjørt fiskivinnuna løndandi, er nú greitt. Hvussu víkir og vendir kann almenn umsiting eins illa og nakar annar tæna tveimum (ella sum fleiri) harrum. Tá ástendur, fara politikararnir fyrst at tryggja fiskivinnuna, annaðhvørt hon er á sjógv ella á landi. Einasta gongda leiðin er, at vinnan einsamøll gerst eigari av fiskameinginum og má umsita hetta á frælsum marknaðarbúskaparligum treytum. Tá kann almenna umsitingin taka sær av síni uppávum, nevniliga at verja felagsognina.